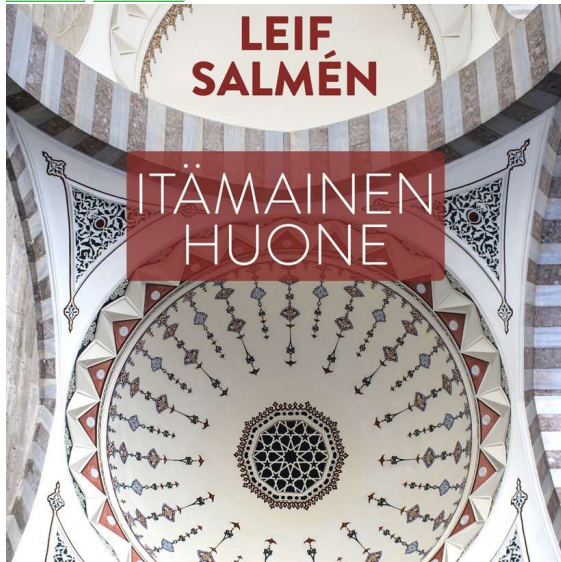

Leif Salmén: Itämainen huone

[AM/31 ADMIN](#)

Oppi tulee idästä – Markku Nivalainen (14.7.2018)

Runoilijana kirjallisen läpimurtonsa tehnyt Leif Salmén (s. 1952) aloitti 1980-luvulla päiväkirjojen muotoon kirjoitettujen, aikalaisanalyyttisten teosten julkaisun. Näissä kirjoissaan hän pohdiskeli etenkin suomalaista yhteiskuntaa televisiosta tuttuun, sangen kriittiseen sävyyn. Berliinin muurin murtumisen aikoihin Salmén jätti työnsä toimittajana, pakkasi laukkunsa ja muutti Espanjaan ottaakseen etäisyyttä kotimaahansa ja arvioidakseen uudelleen oman maailmankatsomuksensa perusteita sekä elämänsä suuntaa.

Barcelonassa kirjoitetussa teoksessa *Plaza Realin kyyhkyset* (1990) Salménin perspektiivi oli selkeästi aiempia päiväkirjoja laajempi, mutta niin oli käsiteltävä kulttuurinen murroskin. Vaikka pyrkimyksenä oli edelleen ymmärtää suomalaisen poliittisen ja yhteiskunnallisen kulttuurin erityispiirteitä, oli peilinä nyt eurooppalainen perinne sellaisena kuin se näyttäytyi Espanjasta käsin. Laajasti lukeneena ja useita kieliä taitavana Salménilla on siis kaikki edellytykset olla “hyvä eurooppalainen”, mutta siitä huolimatta – tai kenties juuri siksi – hänen viitepisteensä on pysynyt Suomi ja suomalainen kulttuuri.

Näin on myös nyt käsillä olevassa esseekokoelmassa *Itämainen huone*, joka jatkaa *Palatsi Bosporin rannalla* (2005) -kirjan aloittamaa, idän ja lännen paikoin kovin vaikeaa suhdetta käsittelevää teossarjaa. Myös lähestymistapa on aiemmista teoksista tuttu: tekstilähteisiin keskittyvien esseiden sekaan on ripoteltu juuri sen verran omaelämäkerrallisia viittauksia sisältäviä tekstejä, että lukija ei voi erehtyä unohtamaan kirjoittajan olevan lihaa ja verta. Toisin kuin sarjan alkupään teoksissa, joissa elämykset ja aiempien matkojen muistelu olivat paikoin merkittävässä asemassa, ovat *Itämaisessa huoneessa* Salménin omat kokemukset sivuroolissa.

Palatsi Bosporin rannalla ja *Alas Akropoliilta* (2008) olivat sikäli aikaansa edellä, että teoksille väriä ja syvyyttä antanut arkisten tapahtumien kuvaus on jälleen suuressa suosiossa. Esseistiikassa omakohtaisuudesta on tullut jopa jonkinlainen klisee. Päiväkirja on lajeista persoonallinen ja kirjallisena kehyksenä yksi avoimimmista, mutta myös matkakokemusten kautta kirjoittajan on mahdollista yhdistää toisiinsa mitä erilaisimpia teemoja käsitteleviä tekstejä tavalla, joka saa lukijan helposti unohtamaan, että kyseessä on pitkäkestoisen harkinnan pohjalta laadittu ja huolella viimeistelty teos, eikä vain oppineen ja poikkeuksellisen hyvämuistisen matkakumppanin tajunnanvirtaista jutustelua maailman ihmeiden äärellä.

Jotain kokemuksellisesta säilyy myös *Itämaisen huoneen* kirjallisimmissakin teksteissä. Yksi Salménin tavaramerkki on juuri sen merkittävän lähteen löytäminen, joka osoittaa joko valtavirran historiankirjoituksen tai poliittisten päättäjien puolueellisuuden ja yleisen piittaamattomuuden tavallisten ihmisten kohtaloista.

Usein juuri tämä lähde on auttanut Salménia ymmärtämään jotain sellaista, mikä aiemman luetun ja koetun perusteella on jäänyt hänelle auttamattoman epäselväksi. Tällaisista kokemuksista kirjoittaminen kutsuu lukijan jakamaan oivalluksen hetken ja arvioimaan uudestaan paitsi omaa ymmärtämystään asiasta myös valtavirran selitysmallien taustalla vaikuttavia pyyteitä.

Salménin mallissa asioiden ymmärtämiseksi käytettäviä välineitä hankitaan lukemalla, kokemalla ja ennen kaikkea ajattelemalla. Päiväkirjamaisissa teoksissa uudelleenarvioinnin kohteena oli kirjoittajan oma teoreettinen arsenaali, joka nojasi merkittävilta osin aikansa vasemmistolaiseen maailmanselitykseen. Salmén vaikuttaa todella lukeneen Marxinsa ja jatkaa tämän teoksiin viittaamista, vaikka ei hänelle minkäänlaista erityisasemaa 1800-luvun ajattelijoiden keskuudessa annakaan. Tämä on mieltä ylentävää, koska Marx on yksi niistä lähteistä, joihin vain harvoin pyritään suhtautumaan millään tapaa neutraalisti. Turhan usein tapana on sekoittaa hänet seuraajiinsa ja laimentaa hänet poliittiseksi lyömäaseeksi.

MUTTA SALMÉN AJATTELI TOISIN

Pyrkimys kyseenalaistaa niin vakiintuneet käsitykset ja viralliset totuudet kuin omat harhaluulotkin tarjoavat Salménille keinon lähestyä historiallisia tekstejä työkaluina laajojen ja siten vaikeasti hahmotettavissa olevien poliittisten ja kulttuuristen ongelmavyyhtien avaamiseksi. Lähestymistavalla on kahtalaisia seurauksia.

Ensinnäkin historialliset lähteet näyttäytyvät Salménin tulkitsemina hämmästyttävän ajankohtaisilta, kiitos kirjoittajan kyvyn vakuuttaa lukijansa käsiteltyjen teosten tähdellisyydestä. *Itämaista huonetta* lukiessa on kuitenkin syytä pitää mielessä, että Salmén ei ole historioitsija, vaan historiatietoinen aikalaiskritikko ja siksi hän voi paitsi valita lähteensä melko mielivaltaisesti myös hahmotella asioiden välille yhteyksiä tavalla, joka

saa helposti aikatasot hämärtymään. Ensisijaisena päämääränä on kuitenkin aina päivänpolttavien ongelmien analyysi.

Toisaalta historiallisiin lähteisiin keskittyvien esseiden ohella *Itämainen huone* sisältää aikalaisanalyysiä, joka tyyliinsä puolesta uhkaa usein lipsua journalismin rekisteriin. Näissä silottelemattomissa teksteissä luetaan kerta toisensa jälkeen madonluvut vallanpitäjille ja muille kapitalismin lakeijoille. Juuri nämä purkaukset tuntuvat jakavan lukijoiden mielipiteet ja auttavat osaltaan vahvistamaan kuvaa Salménista ikuisena vastarannan kiiskenä, jolle negatiivisuus vaikuttaa olevan jonkinlainen itseisarvo. On ironisella tavalla osuvaa, että Suomen politiikkaa ja päättäjiä roimiessaan Salmén ei tavallisesti mainitse nimiä, vaan kritiikin kohteena on toistuvasti “nykyinen hallitus”. Teosta voi siis varauksetta kutsua ajattomaksi.

Eurooppaa ja Euroopan unionia käsitellessään Salmén ei ole yhtä pidättyvä. Täyslaidallisen saavat osakseen esimerkiksi Angela Merkel, Wolfgang Schäuble ja Olli Rehn, jotka Salménin kannattaman tulkinnan mukaan tekevät kaikkensa ylläpitääkseen järjestelmää, jonka ensisijainen tehtävä on Saksan edun ajaminen muiden euromaiden ja näiden kansalaisten kustannuksella. Kritiikin aiheellisuudesta, ja etenkin sangen kitkerästä tavasta jolla Salmén sen esittää, voi olla montaa mieltä, mutta nähdäkseni suuremman ongelman aiheuttaa näiden sivallusten yhdistäminen laajempiin *Itämaisessa huoneessa* käsiteltyihin teemoihin. Monesti yhteydet jäävät rivien väliin ja jää lukijan pohdittavaksi, mikä muu tekstejä yhdistää kuin Salménin kiinnostus niissä käsiteltäviin teemoihin.

Salmén antaa usein ymmärtää, että yksittäisten esseiden katalyyttinä on toiminut omakohtainen kokemus tai havainto, jonka on synnyttänyt esimerkiksi joko jonkin tekstin lukeminen, tietyssä paikassa vierailu tai vaikkapa sattumalta nähty televisio-ohjelma. Oletus tuntuu olevan, että näiden kokemusten ja havaintojen synty tietyssä historian hetkenä on riittävä sidos kokonaisuuden muodostamiseksi paikoin hyvinkin erilaisista ainesosista. Ja tämäkin oletus nojaa toisiin oletuksiin, sillä Salmén ei yleensä kerro, milloin mikäkin teksti on kirjoitettu. Kenties merkittävimmät *Itämaisen huoneen* esseitä läpäisevät teemat ovatkin kirjoittajan moraalinen närkästys ja huoli Euroopasta. Näihin kulttuuriesseistiikan ystävän on helppo samastua.

Eurooppalaisen ahdingon analytyttikona Salmén on mielenkiintoinen tapaus. Hänen ajattelunsa edustaa lähinnä vasemmistolaista humanismia, jolle vihollisia ovat kaikenlaiset yksilöiden vapautta, ja sitä ilmentävää demokratiaa, rajoittavat talous- ja hallintajärjestelmät. Tästä syystä hän on erittäin kriittinen niin Euroopan unionia kuin myös viime aikoina kaikkialla päätään nostanutta nationalismia kohtaan, mutta suhtautuu kenties hieman yllättäen sympaattisesti Habsburgien valtakunnan kaltaisiin liittoumiin, jotka antoivat erilaisten yhteisöjen elää alueellaan omia tapojaan noudattaen. Tältä osin Salmén ymmärtää erilaisia populistisia liikkeitä

kohtaan, sikäli kun ne antavat hiljaiselle enemmistölle mahdollisuuden ilmaista eurooppalaiseen kulttuuriin sisältyviä aitoja ongelmia.

Valitettavasti valtakulttuurin puitteissa näiden ongelmien käsittely on jätetty liikkeille, jotka tyytyvät helppoihin ratkaisuihin, kuten muukalaisvihamielisyyteen ja pelon tunteiden lietsomiseen. Markkinaliberaaleja valtakeskittymiä, ovat ne sitten pääoman talutushihnassa kulkevia puolueita tai ylikansallisia yrityksiä, tämä järjestely tuntuu miellyttävän, koska nykyisen kaltainen eurooppalainen talous- ja rahaliitto on niiden etujen mukainen. Hintana on alati kasvava, eurooppalaisten ihanteiden vastainen eriarvoisuus, joka valtaeliitin onneksi mahdollistaa yhä useampien uusien hallinnan muotojen luomisen ja ongelmien todellisten syiden sivuuttamisen. Nämä syyt löytyvät Salménin mukaan sekä kapitalistisesta talousjärjestelmästä että sen ylläpitämisen edellyttämistä suurvaltapoliittisista seikkailuista Lähi-idässä.

LÄNNEN MIES

Nimestään ja lukuisien esseiden aiheista huolimatta *Itämaisen huoneen* aiheena on pikemminkin länsi kuin itä. Salménille rakkaita Välimeren maita ja Lähi-itää tarkastellaan ennen kaikkea läntisten tarkkailijoiden kautta. Tämä sopii hyvin teoksen teemaan ja kirjoittajan mielenlaatuun, koska tarkkailijat ovat olleet jossain määrin kytköksissä joko suurvaltojen kolonialistisiin pyrkimyksiin (viime aikoina nosteessa ollut Gertrude Bell sekä klassikko T. E. Lawrence) tai vähintäänkin aikansa orientalistisiin kuvitelmiin (Salménin yllättävä samastumiskohde G. A. Wallin). Perinteiset läntiset näkemykset orientista paljastavat, mitä meiltä on muinoin jäänyt huomaamatta ja mitä tästä on seurannut ymmärryksellemme paitsi Lähi-idästä myös meistä itsestämme. Salménin tuomio on tyyli: emme ole oppineet juuri mitään ja jatkamme edelleen samojen virheiden toistamista. Hyvänä esimerkkinä tästä on tapa, jolla britit pyrkivät ensimmäisen maailmansodan aikana ja pian sen jälkeen luomaan Lähi-itään valtioita, joiden johtoon he nostivat heille myötämielisiä hallitsijoita. Vähitellen lännessä opittiin, että alueen kantaväestöä yhdisti lähinnä yksi asia: halu päästä eroon eurooppalaisista siirtomaaherroista. Valta, ja sen myötä väkivaltakoneistot, oli nyt keskitetty kyynisimmille toimijoille, jotka hyödynsivät asemaansa tehdäkseen selvää omista vihollisistaan. Toisin sanoen näiden keinokeinoisten rajojen ja valtiorakennelmien luominen lisäsi pitkällä aikavälillä alueen epätasapainoa, vaikka pikavoitot olivatkin alueella temmeltäneille länsimaille sievoisia.

Kuten Salmén huomauttaa, länsimaat aiheuttivat samankaltaisen kaaoksen tuhotessaan Irakin, Afganistanin, Libyan ja Syyrian valtiokoneistot. Seurauksena oli laajamittainen inhimillinen ja kulttuurinen katastrofi, joka

ilmenee meille ensi sijassa pakolaisvirtoina, joihin suhtautuminen on kaikkialla Euroopassa ollut häpeällisen nuivaa. Pakolaisten ensikosketus Eurooppaan tapahtuu Välimeren maissa, joissa unionin harjoittama talouspolitiikka on aiheuttanut pahinta tuhoa. Tästä syystä alue on mitä suotuisinta maaperää populismille ja erilaisille ääriliikkeille, joten fasismin kanssa flirttailevien puolueiden äkillinen nousu ja äärioikeistolaisen retoriikan arkipäiväistyminen esimerkiksi Kreikassa ja Italiassa on tuskin tullut kenellekään yllätyksenä.

Salmén ennustaa Euroopan unionin hajoavan ja sen tilalle nousevan löyhemmän ja demokraattisemman eurooppalaisen yhteistyöjärjestelmän. Hajoaminen on Salménin mukaan synkintä taloudelliselle ja poliittiselle valtaeliitille, joiden etuja nykyjärjestelmä on luotu ajamaan. Merkkinä tästä Salmén näkee Britannian eroamisen unionista, jonka hän tulkitsee kansan kapinaksi eliittejä vastaan, vaikkakin äänestysprosentti oli alhainen ja eron puolesta äänestäneiden voitto täpärä. Britannian valtamediassa muukalaisvihamieliset ja nationalistiset perusteet erolle jyräsivät muut äänet alleen, eikä keskustelua Salménin mainitsemista unioniin sisältyvistä ongelmista juuri käyty.

Tätä kirjoittaessa äänestyksestä on kulunut kaksi vuotta ja maan hallitus on taipunut kannattamaan unionille suotuisaa niin kutsuttua pehmeää eroa, jonka seurauksena Britannia saa näennäisesti lisää valtaa päättää maan sisäisistä asioista. Ikävä kyllä Britannian omat hallintoelimet, jotka keskittyvät Englantiin, eivät ole sen demokraattisempia kuin unioninkaan. Tuntuu toivottoman optimistiselta ajatella, että tämänkaltaisen ratkaisun johtaisi laajempaan keskusteluun unionin luonteesta, saati sitten Euroopan laajuisiin muutoksiin. Euroero tuskin myöskään johtaa demokraattisten prosessien lisääntymiseen Britanniassa. Mikäli Salménin ennuste kuitenkin käy toteen, on syytä toivoa, että hajoaminen tapahtuu hallitusti eikä johda samankaltaiseen romahdukseen, joita on toistuvasti nähty niissä Lähi-idän maissa, joita *Itämaisessä huoneessa* ansiokkaasti esitellään.

Salmén on erittäin hyvä kirjoittaja ja hovisuomentajansa Arto Häilän käsissä hänen esseensä saavat arvoisensa kohtelun. (Toisin kuin lyöntivirheitä vilisevä ja kokonaisuutena muodottomampi *Maanalainen moskeija* [2013], *Itäinen huone* on myös ilmeisen ansiokkaasti toimitettu.) Arvostan Salménin tinkimättömyyttä ajattelijana. Pidän etenkin siitä, ettei hän koe tarvetta asemoida itseään suhteessa mihinkään olemassa olevaan ajatusmalliin, vaan pyrkii sen sijaan ajattelemaan asiat niiden synkkään loppuun saakka. Tämä yritys ymmärtää monimutkaisia ongelmia historiallisten kehityskulkujen valossa onnistuu parhaimmillaan olemaan samanaikaisesti sekä kunnianhimoinen että nöyrä. Niin kirjoittajan kuin lukijankin on pakko hyväksyä, että kattavimmat selitykset eivät koskaan ole lopullisia ja tarvitsevat aina jatkuvaa uudelleenarviointia. Mitä ikinä Euroopalle tapahtuukaan, jään odottamaan Salménin kirjaa tapahtuneesta.

Leif Salmén: *Itämainen huone* (Det orientaliska rummet). Suom. Arto Häilä. Teos, 2017.

Markku Nivalainen on Gardiffissa asuva filosofian tohtori, joka väitteli Theodor Adornosta tammikuussa 2018